

ESTE CUNOAȘTEREA PARADIGMATICĂ TACITĂ?

HENRIETA ȘERBAN

Abstract. Paradigmatic knowledge still remains a highly used notion deprived of a proper conceptual understanding. Our investigation highlights the fact that the very notion of paradigm is widely used, quasi-scientifically, in an indiscriminate manner. In the context in which numerous texts criticize this concept, “paradigm”, and some even outbid not only the confusing nature of the concept, but also the similarities with the concept of “tacit knowledge” proposed by Michael Polanyi. Our approach is to highlight the limits of the similarities, to nuance and emphasize the dissimilarities, *i.e.* the way in which paradigmatic knowledge cannot be understood as tacit knowledge, and, the fact that what we can identify as paradigmatic knowledge represents a foundation that supports a conceptualization of the evolutions from paradigmatic knowledge to the concept of communicable knowledge, the *opposite* of tacit knowledge.

Keywords: paradigm, Thomas Kuhn, paradigmatic knowledge, tacit knowledge, scientific community.

Cunoașterea paradigmatică rămâne în continuare o noțiune extrem de utilizată fără o înțelegere conceptuală corespunzătoare. Investigația pe care o realizăm evidențiază faptul că însăși noțiunea de paradigmă este larg folosită, cvasi-științific, într-un mod nediscriminativ. În contextul în care numeroase texte critică acest concept, „paradigma”, unele chiar supralicitând nu doar caracterul confuz al conceptului, ci și similaritățile cu ceea ce propune Michael Polanyi, „cunoașterea tacită”. Demersul nostru este de a evidenția limitele similarităților, pentru a nuanța disimilaritățile, adică modul în care cunoașterea paradigmatică nu poate fi înțeleasă drept cunoaștere tacită și faptul că ceea ce putem identifica drept cunoaștere paradigmatică reprezintă un fundament care susține o conceptualizare a evoluțiilor din cunoaștere prin *cunoașterea comunicabilă*, opusul cunoașterii tacite.

Și la Thomas Kuhn, învățarea unei paradigme ține mult de o cunoaștere tacită, deși Kuhn nu folosește această sintagmă. Ucenicia în știință, formarea abilităților și a bagajului de cunoștințe prin rezolvarea de probleme cu presupuzițiile, regulile, metodele, algoritmi și „precedentele” consacrate ale unei paradigme nu reprezintă altceva decât o exersare a aplicabilității paradigmatică și o formare de competențe aprofundate, care impune un „du-te vino” dintre cunoașterea explicită și cea tacită între limitele paradigmatică acceptate.

Martin X. Moleski arată în *Polanyi vs. Kuhn: Worldviews Apart* că există o tendință interpretativă de a accentua multiple similarități dintre perspectivele lui Polanyi și Kuhn, fără a lua în atenție tensiunile dintre cele două perspective epistemologice. Pentru a argumenta acest lucru autorul se ocupă de accentuarea similarității dintre noțiunea de paradigmă și cea de *personal knowledge* argumentând că ambii autori au fost influențați de perspectiva celuilalt în conturarea acestor „metafore călăuzitoare”¹. Totodată, autorul consideră chiar și mai important să se disocieze dintre realismul metafizic și post-critic al lui Polanyi și relativismul kuhnian.

Astfel, în ceea ce privește conceptul de paradigmă, acesta poate fi înțeles ca sumă de paradigme înrudite în sensul definiției inițiale pe care Thomas Kuhn o dă conceptului de paradigmă ca set de probleme-model. Deși în timp Kuhn a conferit paradigmei multiple interpretări, așa cum arată în Postfața la Structura revoluțiilor științifice din 1969 (pp. 181–182) cea mai amplă definiție a paradigmei rămâne în mod consecvent în toate definițiile punctuale propuse în diverse contexte, aceea de „cadru interpretativ”². Ambii autori (Polanyi și Kuhn) includ în definițiile lor („paradigmă” vs. „cunoaștere personală”) crearea unui jargon, identificarea datelor relevante, sugerarea interpretărilor canonice a datelor, expunerea unei structuri articulate (explicită) și a uneia tacite, consecința în separarea școlilor de cunoaștere, dependența acestora de angajamentul oamenilor de știință, definirea operațiunilor formale pentru oamenii de știință, faptul că sunt extrem de fertile pentru cunoaștere, chiar și atunci când sunt greșite, faptul că explică istoria științei într-un mod satisfăcător³.

După părerea noastră, în mod contradictoriu, Moleski susține și că ideea de „matrice disciplinară” nu a fost impusă de Kuhn cu succes ca sinonim pentru „paradigmă”, deși admite că noțiunile de „matrice” și cadru interpretativ au foarte mult în comun. Paradigma, în calitate de „cadru teoretic”, este ceea ce au specialiștii în comun pentru a se putea înțelege și pentru a putea emite judecăți relativ unanime. Dar atunci de ce nu este și „matrice”? Dar se prea poate ca aceasta să fie totuși doar o eroare de redactare pentru că în același paragraf, la câteva rânduri distanță se admite că „Pentru scopurile acestui studiu sugerez sintagma «matrice disciplinară»: «disciplinară» deoarece se referă la zestrea comună practicanților unei discipline și «matrice» deoarece este compusă din elemente ordonate de diferite feluri, fiecare necesitând specificare suplimentară. Toate sau cele mai multe dintre obiectele angajamentului de grup care formează în textul meu

¹ Martin X. Moleski, *Polanyi vs. Kuhn: Worldviews Apart*, în *Tradition & Discovery: The Polanyi Society Periodical*, vol. 33, no. 2, 2006, pp. 8–24.

² Vezi și Henrieta Anișoara Șerban, *Conceptul de paradigmă la Thomas Kuhn*, în Angela Botez, Henrieta Șerban, Marius Augustin Drăghici, Oana Vasilescu și Gabriel Nagăț (editori), *Thomas Kuhn despre revoluție și paradigmă în filosofia științei*, București, Editura Pro Universitaria, 2014, pp. 220–243.

³ Martin X. Moleski, SJ, *Polanyi vs. Kuhn: Worldviews Apart*, în *Tradition & Discovery: The Polanyi Society Periodical* vol. 33, no. 2, 2006, pp. 8–24. V. și https://www.academia.edu/3192170/Polanyi_vs_Kuhn_worldviews_apart, accesat noiembrie 2021.

original paradigmele, părțile unor paradigme sau care dau caracterul paradigmatic sunt componente ale matricii disciplinare și formează un tot funcțional”. Autorul preia acest citat din *Structura...* pentru a sublinia similaritatea cu un citat din *Personal Knowledge* (capitolul 10, “Commitment,” pp. 299–324).

Aceste „metafore călăuzitoare” au fost suficient de criticate și considerate mai degrabă aducătoare de confuzie decât de claritate. Totodată, critica este parte a unui succes terminologic indiscutabil așa cum observă și Richard Gelwick, citat de autor ca primul dintre cei care au scris o lucrare doctorală bazată pe ideile lui Polanyi, cel care a fondat și a condus Societatea Polanyi. Gelwick mai evidențiază și că acestea sunt *Gestalt-like framework of beliefs* (cadre de încredințări întemeietoare ale unei forme matriciale), cu rol în „formatarea” și călăuzirea descoperirilor științifice. Dar dacă tot ceea ce propune Kuhn se poate încadra în noțiunea de cadre interpretative de la Polanyi, acesta (Polanyi) aduce și elemente care nu se pot corela cu corespondențe în teoria lui Kuhn⁴.

Kuhn și Polanyi s-au intersectat la diverse congrese și s-au înțeles suficient cât să-și propună să colaboreze. În perioada inițială, de bună conlucrare, Kuhn l-a felicitat pe Polanyi în răspunsul său la lucrarea critică (a lui Polanyi) *The Function of Dogma*: „Mă îndoiesc că domnul Polanyi este foarte mulțumit de noțiunea mea de paradigmă și știu că mulți membrii Simpozionului nu au fost [Simpozionul de Istoria Științei de la Universitatea din Oxford University, din 9–15 iulie 1961, la care Polanyi a prezentat o lucrare de răspuns la lucrarea lui Kuhn, intitulată *Funcția dogmei în cercetarea științifică* un rezumat extrem de concentrat al lucrării *Structura...* pe care urma să o publice în curând]. Prin urmare, pare demn de subliniat că, deși am recunoscut-o abia recent ca atare, domnul Polanyi a oferit o discuție extinsă și dezvoltată exact despre aspectul științei care m-a condus pe mine la această utilizare aparent ciudată a perspectivei interpretative. Domnul Polanyi subliniază în repetate rânduri rolul indispensabil jucat în cercetare prin ceea ce el numește «componenta tacită» a cunoașterii științifice. Acesta este partea greu de articulat și poate «inarticulabilă» a ceea ce omul de știință aduce problemei sale de cercetare: este partea învățată nu prin precept, ci în principal prin exemplu și practică.”⁵

Este ceea ce am observat și noi anterior în această investigație și în contribuțiile la volumul *Thomas Kuhn despre revoluție și paradigmă în dezvoltarea științei* (2016)⁶. Iar Polanyi a acceptat invitația lui Kuhn de a se vedea ca aliați în aceeași luptă: „Lucrarea domnului Thomas Kuhn poate stârni opoziție din diverse părți, dar nu și din partea mea. La în final, el spune că dependența cercetării de un angajament profund față de opiniile /încredințările stabilite [acceptate] primește foarte puțină atenție astăzi. Sunt total de acord; am încercat în zadar să atrag atenția asupra importanței acestui angajament mulți ani. Sper că, dacă îmi unesc forțele cu

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Angela Botez, Henrieta Șerban, Marius Augustin Drăghici, Oana Vasilescu și Gabriel Nagăț (editori), *Thomas Kuhn despre revoluție și paradigmă în filosofia științei*, București, Ed. Pro Universitaria, 2014.

dl Kuhn, putem amândoi face să realizăm acest lucru mai bine.”⁷ Mai mult, Polanyi a recunoscut acordul profund dintre el și Kuhn: „Un angajament față de o paradigmă are deci o funcție greu de distins de cea pe care am atribuit-o unei viziuni euristice⁸, unei credințe științifice, sau o convingere științifică. ... Am identificat aceste angajamente și cu premisele științifice”⁹.

Astfel, Polanyi a confirmat existența unui teren comun clar dintre perspectiva sa și cea a lui Thomas Kuhn, o zonă comună crucială care dă seama de natura metodei științifice și fundamentul cunoștințelor științifice¹⁰. Afirmția că angajamentul față de un cadru de credințe acceptate este indispensabil activității științifice devine un centru de interes deosebit al confluenței Kuhn-Polanyi; această afirmație contrazice punctul de vedere actual pe care fondatorii Societății Regale și-au exprimat-o acum 300 de ani prin motto-ul lor *nullius in verba*, tradus prin „nu acceptăm nicio autoritate”, căci pentru Polanyi, conceptul de paradigmă al lui Kuhn înseamnă „un angajament față de un cadru de credințe acceptate” (acest cadru interpretativ preluând funcția de autoritate științifică).

Trebuie precizat că, deși din perspectiva lui Polanyi există o similaritate puternică a viziunii lui Kuhn cu propria sa viziune, la Kuhn avem o discuție amplă și pe alocuri foarte laxă, din punctul de vedere al terminologiei și limbajului care totuși evită referirea la „dogmă”, în favoarea sintagmei „cadru interpretativ”, ceea ce denotă o altă viziune despre lume așa cum observă și Moleski.

Din perspectiva cadrului interpretativ, munca lor i se pare similară lui Polanyi: „Pot accepta lucrarea excelentă a domnului Kuhn doar ca fragment al unei revizuirii intenționate a teoriei cunoașterii științifice.”¹¹ La un moment dat, în jurul anului 1962, arată Moleski, Polanyi a fotocopiat ultimele trei pagini din *Structure* (170–172) și a făcut o serie de notații pe marginea manuscrisului. Kuhn sugerează că pentru a ajunge la o viziune „mai rafinată” a progresului în știință, „s-ar putea... să trebuiască să renunțăm la noțiunea, explicită sau implicită, că schimbările de paradigmă poartă oamenii de știință iar cei care învață de la ei din ce în ce mai aproape de adevăr”.¹² Notația lui Polanyi a fost: „Adevărul. !!!!!!! Acest lucru chiar are nevoie de analiză”. În legătură cu textul *Note despre „Sociologia cunoașterii* Polanyi scrie despre Kuhn că descoperă că „dogmatismul” în știință este indispensabil; dar schimbările în învățăturile dogmatice îi sugerează că știința poate să nu se îndrepte spre mai mare adevăr; mai degrabă „un lucru blestemat după altul”, așa cum ne-a învățat Darwin să înțelegem evoluția.¹³ Dacă am privi lucrurile din perspectiva parabolei propuse de Carl Sagan¹⁴ în istorioare (care ne aduce și

⁷ *Ibidem.*

⁸ Viziunea euristică este asociată cu frumoasa expresie „persistența în unele spații mentale”. *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² Apud Moleski, *op. cit.*

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ În serialul documentar *Cosmos*, ep. 10, „The Edge of Forever”.

mai aproape ideile din remarcabila utopie *Flatland*) despre întâlnirea unui pătrat cu un măr, cu consecințe în precizarea unor modeste secțiuni de măr, chiar și acestea dificil de cuprins (în sensul comprehensiunii) pentru pătrat, și, insesizabile pentru măr, în lipsa posibilității de a crea cadre interpretative adecvate. Se ilustrează astfel și sensul în care este chiar firesc ca oamenii de știință și teoreticienii, în general, să-și modereze așteptările și raportările la adevăr.

Dar ne putem întreba, împreună cu Moleski, în ce măsură ajută să ne imaginăm că există o relatare completă, obiectivă și adevărată a naturii și că măsura adecvată a realizării științifice este măsura în care aceasta ne apropie de acel scop final?

Polanyi și Kuhn au lucrat și colaborat în Colegiul editorial pentru revista „Minerva”, editată de Edward Shils¹⁵. Primul număr, din 1962, a apărut după Simpozionul despre schimbare în știință de la Oxford și s-a intitulat *An International Quarterly Review of the Social, Administrative, Political and Economic Problems of Science and Scholarship*, incluzând și eseul lui Polanyi, *The Republic of Science*. Moleski arată și că în 1963 Prefața *Background and Prospect* la a doua ediție a lucrării *Science, Faith, and Society*, Polanyi face doar două referiri neutre la Kuhn fără a mai pomeni despre colaborarea lor. Deja, Polanyi era preocupat de faptul că nu i se recunoșteau suficient realizările¹⁶. Acest sentiment s-a accentuat când a citit manuscrisul lui Cahal B. Daly, intitulat *Polanyi and Wittgenstein*, pregătit pentru volumul *Intellect and Hope: Essays in the Thought of Michael Polanyi*. Comparându-i pe Polanyi și Wittgenstein și evidențiind faptul că aceștia folosesc psihologia gestaltistă, Daly observă și următoarele: „Thomas S. Kuhn, prin cercetarea sa *independentă* [subl. ns.] în istoria și epistemologia științei, oferă o remarcabilă confirmare pentru interpretările lui Polanyi și, în același timp, un sprijin nesperat pentru comparația pe care vreau s-o fac între Polanyi și Wittgenstein.”¹⁷

Moleski evidențiază șapte aspecte similare la Polanyi și Kuhn pornind de la lucrarea lui Day: 1. ambii evidențiază rolul tradiției, al consensului și al autorității în comunitatea științifică, determinând cercetarea și rezultatele științifice; 2. ambii identifică caracterul „tacit” al regulilor distinctive și al principiilor metodologice în știință; 3. atrag atenția asupra importanței intuiției și a percepțiilor personale în ceea ce privește descoperirile științifice; 4. descriu importanța percepțiilor educate în observațiile științifice, în corelație cu ceea ce Polanyi menționează frecvent ca analiză expertă (*analyses of “connoisseurship” in science*); 5. discută verificarea științifică acordând un loc important categoriilor estetice și „credenței”; 6. arată faptul că știința este transformată de „angajamentele cvasi-metafizice” cu care este asociată în diferite perioade de care știința poate fi distinsă numai cu dificultate; 7. [ambii interpretează] revoluțiile teoriilor științifice în termeni de „schimbare perceptuală” sau „schimbare paradigmatică”, în conexiune cu care Kuhn chiar

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Apud Moleski, *ibidem*.

invocă rața-iepure de la Wittgenstein. Aceste aspecte similare frapează, în general, cititorii. Totuși, la o analiză mai atentă diferențierile de viziune apar cu claritate.

Dar ideea lui Daly că ceea ce a realizat Kuhn ar fi „cercetare independentă” l-a supărat pe Polanyi foarte mult, deoarece considera că ar fi trebuit să fie citat de Kuhn și că explicația acestuia de pe urmă, „că ar fi fost neînțeles, dacă l-ar fi citat fiindcă s-ar fi înțeles că ar fi de acord cu poziția generală a lui Polanyi” nu se susține și este incorectă. Această explicație dată de Kuhn îi apare lui Polanyi ca o scuză foarte subțire din perspectiva similarităților de viziune apreciate de Polanyi drept preponderente.

Struan Jacobs¹⁸, care a făcut o analiză în detaliu a similarităților dintre Kuhn și Polanyi, a primit următoarele precizări din partea lui Kuhn: 1. nu știe cum să răspundă la problema ridicată de Polanyi și Poteat; 2. Era familiarizat cu lucrările *Science, Faith, and Society* și *The Logic of Liberty* de pe vremea când a participat la cursul lui James Bryant Conant de istoria științei; 3. nu susține extrapolarea pe care o face Polanyi de la libertatea în știință la sfera politică; 4. nu apreciază faptul că ar fi ceva de tipul „percepției extra senzoriale” implicat în descoperirea științifică; 5. a ales în mod conștient să nu-l menționeze pe Polanyi în prefața sa la *Structura*. A apreciat că scrierile lui Polanyi „l-au încurajat dar nu au dat substanța centrală a lucrării”; 6. conferința lui Polanyi de la Palo Alto despre ucenicie s-ar fi putut să-l ajute să-și dezvolte noțiunea de „paradigme în sensul de exemple concrete pentru realizările științifice” și se poate să-i fie foarte îndatorat lui Polanyi; 7. se poate ca enunțul lui Daly despre independența lui Kuhn față de Polanyi să nu merite luat în considerare.¹⁹ Totuși, textul lui Daly a fost publicat întocmai²⁰.

Similaritățile dintre Kuhn și Polanyi au continuat să rețină atenția în volumul de texte alese din Michael Polanyi realizat în 1968 de Marjorie Grene, *Knowing and Being*. Discuțiile dintre Grene și Polanyi au evidențiat faptul că motivul pentru care concepțiile despre lume ale lui Polanyi și Kuhn nu se suprapun este acela că primul își propune să descrie această relație dintre metafizică și știință, având o viziune metafizică euristică, iar cel de-al doilea nu-și pune problema unei asemenea relații. Mulți interpreți s-au grăbit să evidențieze identitatea viziunilor lui Kuhn și Polanyi, în ideea unei alternative la pozitivism care abandonează obiectivitatea rațională în știință, evidențiind voluntarismul și componentele subiective și iraționale în contextele științifice, ceea ce reprezintă o interpretare lipsită de nuanțe și de suportul unei viziuni complete, aprofundată, asupra operei și contribuției lui Kuhn.

În ceea ce ne privește, propunem câteva comentarii personale bazate pe lucrările *Personal Knowledge* și *The Structure of Scientific Revolutions*, precum și pe elementele interpretative de mai sus. În primul rând, nu poate fi vorba despre o

¹⁸ Vezi și traducerea realizată de Henrieta Șerban, *Confluente Kuhn-Polanyi*, în Angela Botez, Henrieta Șerban, Marius Augustin Drăghici, Oana Vasilescu și Gabriel Nagăț (editori), *Thomas Kuhn despre revoluție și paradigmă în filosofia științei*, București, Editura Pro Universitaria, 2014, pp. 411–434.

¹⁹ Moleski, *op. cit.*

²⁰ *Ibidem.*

alternativă la pozitivism care să abandoneze obiectivitatea în activitatea științifică: pentru ar fi o contradicție în termeni. În al doilea rând, raționalismul nu poate fi exclus din aspectele teoretice ale științei și din activitatea științifică, fiindcă s-ar pierde inteligibilitatea. Dar un anume raționalism nu poate fi exclus nici din alegerile din planul social al științei, nu putem concepe excluderea raționalismului din alegerile și adeziunile științifice, individuale ori de grup. Nici Kuhn și nici Polanyi nu o fac.

După cum observă chiar și Polanyi, Kuhn implică alegeri raționale în acceptarea și schimbarea paradigmatică. Polanyi și Kuhn au urmărit mai degrabă constituirea unui realism științific, nu evidențierea unui *black box*, sau a unui obscurantism științific. La Polanyi avem centralitatea elementului personal în cunoaștere, la Kuhn central este elementul paradigmatic care definește și constituie comunitatea științifică. Nu este chiar același lucru. La Kuhn nu există progres științific dincolo de schimbarea paradigmatică, dar este preocupat explicit de apropierea de adevăr prin schimbarea și adecvarea paradigmatică, așa cum reiese dintr-un citat anterior (citatul de la nota 46). La ambii filosofia științei se întâlnește cu sociologia cunoașterii, de asemenea, într-un demers realist. În fine incomensurabilitatea paradigmelor științifice și a adevărului paradigmatic nu implică lipsa criteriilor raționale pentru evaluarea activității și rezultatelor științifice. Alegerile în „interiorul” paradigmei sunt alegeri raționale bazate pe un adevăr paradigmatic, verificabil, reliabil în problemele exemplare centrale paradigmei respective, care joacă rolul unor principii științifice realiste. Schimbarea paradigmatică este o aproximare realistă a ideii de progres (vezi citatul de la nota 46).

Așa cum arătam într-o lucrare precedentă²¹, știința poate fi înțeleasă nuanțat, cu două dimensiuni, ca activitate și ca rezultat, ceea ce se poate aplica și cunoașterii științifice. În calitate de activitate, cadrul interpretativ al paradigmei este deosebit de important și poate fi asociat conceptului lui Polanyi, de cunoaștere tacită. Dar în calitate de rezultat, cunoașterea paradigmatică devine cunoaștere comunicabilă, căci rezultatele trebuie comunicate comunității științifice spre a fi recunoscute, validate și acceptate și apoi publicului larg și societății.

Cunoașterea paradigmatică urmărește un anume *est modus in rebus* (Horațiu, „Satirae,” I, 1, 106). Altfel spus, în cunoaștere discernem aspecte pe care putem conta, iar cunoașterea paradigmatică are conceptual exact acest nucleu. Nu numai că există o măsură în toate și ceea ce este prea mult nu este bun; ci și, din punct de vedere fenomenologic (științific, dar și husserlian), structuralist și epistemologic, există o „legitate”, un filon universalist, până la urmă apodictic (demonstrabil și necesar), o legitate ascunsă în aparențe, în mod discernabil, fie potențial, fie actual. Legitatea, sau mai modest, ceea ce este acceptat ca demonstrabil, necesar și verificabil dă buna măsură în cunoașterea științifică.

În consecință, cunoașterea paradigmatică va fi cu necesitate comunicabilă. Chiar dacă este marca unei anumite comunități științifice, cunoașterea paradigmatică

²¹ Henrieta Anișoara Șerban, *O analiză a distincției dintre știință ca activitate și știință ca rezultat*, în *Studii de epistemologie și de teorii a valorilor*, vol. III, coord. Al. Surdu, M.A. Drăghici, G. Nagăț, București, Editura Academiei, 2017, pp. 100–117.

este cu necesitate ceva convingător și relevant pentru comunitatea științifică extinsă, deci este și comunicabilă, neputând fi eminentemente ceva tacit.

Cunoașterea comunicabilă, o formulă pe care o propunem cu prilejul nuanțării diferențierilor dintre cunoașterea paradigmatică și cea tacită, pornește de la simpla observație că ceea ce se califică drept cunoaștere este transmisibil și explicabil. Putem explica ceea ce este explicabil, desigur, și o mare parte a unei teorii poate deveni explicită. Cu toate acestea, nu se poate transpune chiar tot ceea ce este legat de un corpus de cunoaștere în cuvinte, în explicit²². Explicația și explicitul în știință se reflectă sau au impact în sistematicitate, în structura și funcționalitatea corpusului teoretic paradigmatic și în acceptabilitatea teoretică a unei direcții teoretice și a unei paradigme constituite. În acest sens, toate aceste teme epistemologice se relaționează firesc cu tema cunoașterii comunicabile. Michael Polanyi conturează tema cunoașterii tacite, pe care o situăm la celălalt pol al unui spectru epistemologic (și comunicațional, căci sensul și rațiunea de a fi a cunoașterii, cu precădere al cunoașterii științifice, considerăm că este totuși a fi împărtășită; chiar și sensul misterelor este de a fi transmise și ne putem gândi, în acest sens, fie la procedurile inițiatice, fie la filosofia lui Lucian Blaga).

Capacitatea de a realiza anumite acțiuni, sau unele părți experimentale sau punctual, anumite judecăți argumentative ce nu se pot reduce la metode, sau la mecanisme silogistice etc. se pot înscrie în ceea ce Michael Polanyi a numit „cunoaștere tacită”²³.

În lucrarea sa, *Cunoașterea tacită și explicită*, Harry Collins recurge la limbajul conceptual comun pentru o interpretare suplimentară a conceptului pornind de la precizarea clarificatoare a cunoștințelor explicite și clasificând cunoștințele tacite. Ca urmare, avem următoarea clasificare menită să clarifice conceptul lui Polanyi: în primul rând, avem cunoașterea relațională tacită (lucruri pe care le-am putea descrie probabil, dar de cele mai multe ori nici măcar nu realizăm că putem identifica o zonă relațională în demersul epistemologic); apoi, avem cunoașterea tacită somatică (despre ceea ce ține de posturi, mișcări și reacții ale corpului nostru, iar Collins dă ca exemplu, cunoașterea implicată în menținerea echilibrului pe o bicicletă, greu de explicat) și cunoașterea colectivă tacită (cunoașterea care decurge din socializare și socialitate, cum ar fi regulile pentru relaționarea prin limbaj)²⁴.

Ideea metodologică centrală din lucrarea *Tacit and Explicit Knowledge* este de a stabili un limbaj în care să se poată și explicita cunoașterea și să se poată și clasifica zonele de funcționare pentru cunoașterea tacită. Exemplele au un loc central de asemenea, metodologic în acest demers. Mersul pe bicicletă sau cunoștințele care favorizează o bună circulație în trafic depășesc sfera îngustă a regulilor de circulație. În exprimare, în știință, în interacțiunea noastră cu tehnologia, în

²² Vezi și Harry Collins, *Tacit and Explicit Knowledge*, Chicago, University of Chicago Press, 2010.

²³ Michael Polanyi, *Personal knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy*, Londra, Routledge, 1962.

²⁴ Vezi și <https://philpapers.org/rec/JACMPA-11>

educație, în domeniul sporturilor și al artei, multe lucruri țin de cunoașterea tacită și de „secrete ale meseriei”. Înțelegerea comportamentului uman și, după părerea noastră, investigațiile în limbajul corpului au reprezentat realizări ale incursiunilor în zone dominate de cunoaștere tacită.

Omul de știință kuhnian nu gândește cu „o minte stup”, sau cu o minte a comunității, ci cu o minte personală, elaborează idei și rezultate relevante în comunitatea științifică și apoi utile și valoroase pentru societate. Adevărul la care se ajunge nu este independent de procesele de gândire și nici de limbaj, nici la Kuhn nici la Polanyi, ci este discutat în comunitatea științifică, în vederea acceptării, validării și legitimizării drept cunoaștere. Dacă acest adevăr nu este din perspectiva acestor autori chiar surprinderea corectă a realului este o aproximare corectabilă în cadrul paradigmatic și în continuare prin revoluția paradigmatică, dacă paradigma curentă ar eșua.

Kuhn a respins acuzațiile de relativism, descriindu-se ca un „kantian cu categorii posibil schimbătoare”²⁵, și ca inovator al tradiției britanice logico-empiriste²⁶. A susținut un rol mai complex și mai greu de precizat pentru adevăr în cadrele epistemice, spre deosebire de Polanyi care conferă adevărului un rol central bine stabilit și spre deosebire de Larry Laudan care susține o viziune a progresului științific de tip liniar, o viziune tradițională, de apropiere de adevăr, în timp ce pentru Kuhn apropierea de adevăr nu este un proces garantat, ori liniar, ci este o apropiere modestă și convolută, prin rezolvarea de probleme, căci chiar „esența demarcării științei” stă în rezolvarea de probleme (*puzzle solving*).

Când se acceptă unele soluții și se resping altele nu putem spune nici că se ajunge la Adevăr și nici că se îmbrățișează un demers irațional, ori radical relativist. Putem spune că avem rezultate și rezultate, perspective și perspective, progres și regres, *adevăruri de etapă*, pe care ne bazăm prin validarea în comunitatea științifică, până la noi perspective teoretice și noi rezultate experimentale care pot pune lucrurile într-o lumină nouă. Rolul Adevărului în progresul științei este preluat (în perspectiva lui Thomas Kuhn) de rolul încrederii în activitatea științifică și comunitățile științifice, precum și în „colegiile invizibile” (universitățile, revistele științifice etc., deci tot comunitățile științifice).

Comunicarea *adevărului științific fără majuscule*, ca rezultat de etapă și ca adevăr de etapă, deocamdată validat într-o comunitate științifică conduce la enunțuri prea modeste, înscrise într-un demers de investigație fără sfârșit, enunțuri sau rezultate științifice a căror comunicare se lovește de așteptările publice sociale mai largi, împărtășite și de mulți specialiști realiști reputabili, precum Larry Laudan. Aceste așteptări legate de Adevăr ale publicului și ale unei părți dintre epistemologi și oameni de știință se constituie, de asemenea, ca parte a unei „cunoașteri” tacite a-paradigmatice și atemporale care obturează înțelegerea și receptarea unor perspective științifice, sau a unor rezultate științifice. Polanyi

²⁵ Th. Kuhn, *Structura...*, ediția din 1970, pp. 264, 321.

²⁶ *Ibidem*.

afirmă fără rezerve angajamentul față de real, sau față de un criteriu universal, în timp ce Kuhn, mai precaut, acceptă că angajamentul față de real este mereu perspectival și mereu numai aproximat, de preferință cât mai exact, ca rezultat al dezbaterilor colegiale.

Moleski valorifică un punct de vedere foarte important adus în atenție de Maben Walter Poirier care arată că Polanyi nu s-a distanțat de relativismul lui Kuhn deoarece, exact ca în teoria kuhniană, se situa împotriva unei școli de gândire importante și avea nevoie de aliați chiar dacă ceea ce aducea Kuhn era, din perspectiva lui Polanyi, doar un „fragment” din „demersul de revizuire a teoriei cunoașterii științifice intenționat” de Polanyi.

Struan Jacobs²⁷ interpretează lucrurile exact invers: Polanyi nu înțelege cu adevărat importanța incomensurabilității paradigmelor și nici a cadrelor interpretative conflictuale, în timp ce Kuhn impune aceste teme în filosofia contemporană a științei, valorificând ceea ce realizase Feyerabend înaintea lui. Moleski se referă și la articolul lui Jacobs, *The Genesis of 'Scientific Community'* subliniază însă meritul lui Polanyi de a vorbi despre comunitatea științifică pentru prima dată, cu 20 de ani înaintea lui Kuhn. Nu Kuhn a inventat expresia „comunitate științifică”, dar a avut ca sursă declarată lucrarea lui Ludwig Fleck, *Genesis and Development of a Scientific Fact*,²⁸ precum și expresia *thought collective* și abia apoi lucrările lui Polanyi, care au confirmat anumite orientări în gândirea sa. Polanyi, arată Jacobs, scrie despre comunitatea științifică având în minte ideea de „republică a științei”, expresie propusă de filosoful politic francez, Bertrand de Jouvenal. Pentru Polanyi comunitatea științifică este propusă ca model pentru societatea liberală, pe când pentru Kuhn și Fleck accentul cade pe conformism și „ortodoxie”, iar cuvântul „libertate”, arată Jacobs, nu apare deloc în *Structura...* Tot Jacobs stabilește prioritatea lui Polanyi în realizarea „emergenței unei perspective sociale autentice în știință”, dar pare să omită o discuție despre realismul lui Polanyi. Dacă Kuhn s-a bucurat de meritul colegilor pentru introducerea termenului de comunitate științifică, deși era folosit de mai mulți gânditori ai vremii („plutea în aer”) și aceeași comunitate științifică a consacrat similaritatea dintre ideea de „cunoaștere tacită” și „paradigmă”, după părerea noastră, într-un mod simplist. Discuțiile incipiente cu Polanyi l-au condus pe Kuhn la ideea de paradigmă, înscrisă într-o viziune numită de Edwin Hung²⁹ „revoluția Weltanschauung”.

²⁷ Struan Jacobs, *The Genesis of 'Scientific Community'*, *Social Epistemology*, vol. 16, 2002, pp. 164–166. Vezi și Struan Jacobs, *Polanyi's Presagement of the Incommensurability Concept*, *Studies in History and Philosophy of Science*, vol. 33, 2002, pp. 105–108. Traducerea criticii lui Struan Jacobs la adresa lui Kuhn din perspectiva similarităților cu Polanyi se găsește în volumul *Thomas Kuhn despre revoluție și paradigmă în filosofia științei*, ed. cit.

²⁸ Apud Moleski, *op. cit.* Disputa Kuhn–Polanyi iluminează într-adevăr și aspectul ambiției de a lăsa „o urmă adâncă” în cunoaștere, sau, după expresia lui Stephen Toulmin, gânditorii încearcă să se impună ca „Newtoni ai teoriei sociale” sau ca „Newtoni ai științelor umaniste”.

²⁹ Edwin Hung, *The Nature of Science: Problems and Perspectives*, Wadsworth Publishing Company, 1997, pp. 355–365.

Revoluția *Weltanschauung* este un produs științific, pragmatic și social, cele trei paliere fiind inter-relaționate. Există o socialitate a demersului epistemologic în afara căreia cunoașterea științifică ar deveni un exercițiu intelectual steril, lipsit de semnificație și consecințe. Cunoașterea științifică are semnificații epistemologice care sunt și culturale, și intelective, și, adesea, utile social. Relevanța rezultatelor de cunoaștere poate fi transmisă și altor specialiști și, apoi, publicului larg. Albastrul de metilen sintetizat a devenit relevant pentru cunoașterea compușilor chimici cu azot și sulf în plan teoretic, dar și pentru industria vopselurilor, pentru ca apoi să fie folosit și în industria farmaceutică și să devină un produs util și cunoscut unui public mult, mult mai larg.

Totodată, socialitatea inevitabilă a activității reprezentate de cunoașterea științifică impune o atenție deosebită nu numai pentru aspectele reprezentate de falsifiabilitate și fiabilitate în raport cu rezultatele cunoașterii, ci și pentru legitimitatea cunoașterii științifice. De aceea, într-un comentariu asupra unei posibile relații tripartite discutăm „sensul propriu al conștiinței” (Mihai Drăgănescu), fenomenul memelor și fenomenul asociat ideii de post-adevăr care a făcut o carieră pseudo-științifică în rândurile unui public foarte larg și la fel de superficial ca și în cazul conceptului de paradigmă.

Așa cum arătăm într-o lucrare din 2019 intitulată *Conștiința și co-evoluția (mimetică) – o investigație, pornind de la Constantin Rădulescu-Motru* (în *Studii de istorie a filosofiei românești: Problema conștiinței*, vol. XV), filosofia indică în mod clar faptul că, prin constituirea conștiinței umane, înregistrăm mai mult decât un eveniment în evoluția universului, conștiința fiind țelul și orientarea evoluției universului sau chiar „rezultatul sintetic al evoluției prin care a trecut întreaga energie universală”; un rezultat pentru care nu avem indicii concludente că ar fi un proces încheiat.

Pentru Mihai Drăgănescu, „Omul și societatea de pe pământ ar putea, după societatea cunoașterii, să intre într-o perioadă, poate nu a societății conștiinței, ci într-una a prefigurării societății conștiinței”. Abordăm memele în spiritul definiției lui Richard Dawkins, dar într-un mod diferit decât în comentariile cunoscute. Deși luăm în atenție comentariile critice asociate acestui fenomen memetic, în care se înscrie și „paradigma postadevărului” ajungeam totuși la o interpretare în care memele, *aparent* o abdicare de la societatea cunoașterii, reprezentând și o degradare a cunoașterii și o îmbrățișare a unui postmodernism dizolvant, simbolic pentru o „societate post-adevăr”, *la un nivel mai profund*, indică începutul unei etape integrative, caracterizată prin configurarea unei forme de minte-stup, a unei co-evoluții catalizate de con-știință înțeleasă ca fenomen al cunoașterii socializate. Astfel, memele și „post-adevărul” ar fi ceea ce se „vede”, deocamdată, în desfășurarea unui fenomen extrem de complex de constituire a societății cunoașterii în jurul unei aprofundări a socializării cunoașterii prefigurând constituirea con-științei, a unei minți stup, în timp ce aspectele mai importante ale unui sens propriu al unei conștiințe umane descrisă de (o) co-evoluție întru „ortoexistență” rămân încă ceva ascuns. Totuși, aceasta reprezintă o ipoteză de tip presupozitie, un „rezultat” mai

degrabă contemplativ-speculativ, a cărui verificare nu se întrezărește ca posibilitate cu metodele logice, filosofice sau chiar sociologice curente.

Această direcție ne conduce însă la o perspectivă *ontologică* asupra cunoașterii, ce ar putea fi dezvoltată mult mai mult, pentru a include valențele co-prezenței expresiei, creației, interpretării, comprehensiunii, logicii și gramaticii chiar într-o interpretare complexă a valorii comunicării, a socialității (mai ales prin accentul pe subiectivitate) și a expresiei pentru cunoaștere și adevăr.

Din perspectiva distincției pe care am menționat-o anterior, dintre știință ca *activitate* și știință ca *rezultat*, devine foarte clar faptul că înțelegem prin cunoașterea comunicabilă cunoașterea (paradigmatică) în forma sa de rezultat³⁰. În concluzie, așa cum am arătat, diferențele dintre viziunile lui Kuhn și Polanyi nu sunt minore, ci sunt profund diferite atât în raportarea la relația metafizică-realitate, cât și în înțelegerea comunității științifice, a raportării omului de știință la comunitate și cercetare (comprehensiune vs. demers paradigmatic normal, matur sau revoluționar). Aceste diferențe se clarifică dacă acceptăm să înscriem similaritățile într-o dimensiune a activității științifice și diferențierile conceptuale Kuhn-Polanyi într-o dimensiune asociată rezultatelor științifice. Omul de știință la Polanyi este orientat spre o comprehensiune menită să îl aducă aproape de idealuri, Realitate și Adevăr, cu o viziune despre eternitatea operei de cunoaștere, care-l situează mai degrabă aproape de Lucian Blaga, decât de Thomas Kuhn. Înțelegerea revoluționară a procesului de dezvoltare sau desfășurare a științei, precum și a schimbării cadrelor interpretative în știință i se datorează acestuia de pe urmă. Așadar, cunoașterea tacită se constituie ca o contrapondere clarificatoare pentru acest concept despre cunoașterea comunicabilă. Cunoașterea comunicabilă este dependentă de cadrele interpretative asumate și conștientizate, totodată, nefiind un simplu antonim al cunoașterii tacite. Accentul pus pe cadre interpretative (și tot ce implică acestea în continuare: importanța contextului, a premiselor și a conștientizării explicite a acestora) trimite la importanța comunității științifice ca partener și public în cunoaștere, percepția și receptivitatea cunoașterii decizând rezultatul comunicabil al cunoașterii științifice, inclusiv în sensul stabilirii formei rezultatului care rămâne în cunoaștere peste vremi, filtrat prin conștiința activă a comunității științifice.

Saltul de la cunoașterea paradigmatică la cunoașterea comunicabilă precum și menținerea aspectului surprins de cunoașterea tacită într-un plan secund sunt justificate. Ce aduce expresia „cunoașterea comunicabilă” în atenția epistemologului contemporan? Pentru a descrie perspectiva și contextul acestei teme, sau *domeniul* temei, căci am putea alege această noțiune, împrumutând acest termen din matematici, este vorba despre corelația dintre epistemologie și limbaj, pe de o parte, și dintre toate acestea și societatea umană, pe de altă parte. Într-o incursiune esențializată în filosofia cunoașterii, această corelație are o istorie mult mai îndelungată decât

³⁰ Henrieta Anișoara Șerban, *O analiză a distincției dintre știință ca activitate și știință ca rezultat*, în *Studii de epistemologie și de teorie a valorilor*, vol. III, coord. Al. Surdu, M.A. Drăghici, G. Nagăț, București, Editura Academiei, 2017, pp. 100–117.

apare la prima vedere. Încă de la Aristotel un aspect principal al cunoașterii este *a spune* cum stau lucrurile. Acest aspect ne aduce și în fața problemei adevărului, căci *spunem* cum stau lucrurile prin expresii adevărate, așa cum arată Aristotel.³¹ Dacă istoria filosofiei, cel puțin în lumea occidentală, cunoaște o lungă dominație a metafizicii, chiar Kant aduce în atenție filosofia ca activitate și nu susține un rol infailibil al rațiunii ca unică sursă a cunoașterii lumii, fără ajutorul experienței. Hegel însă trage o cu totul altă concluzie din faptul că rațiunea pură nu poate cunoaște lumea și anume, aceea că se poate cunoaște pe sine. *Gândirea care se gândește pe sine* impune domeniul gândirii, un domeniu al rațiunii ca domeniu al realității: „Tot ceea ce este rațional este real”, natura gândirii este de ordinul realității. Astfel, metafizica revine la cârma cunoașterii³².

Nimic nu este mai aproape de centrul cunoașterii decât adevărul. În istoria epistemologiei, definiția adevărului pornește de la adevărul corespondență și ajunge la *adevărul-semnificație*, adică se dezvoltă în epistemologie pe direcția lui Tadeusz Kotarbiński și Alfred Tarski, care nuanțează ideea de corespondență într-o perspectivă logică, semantică și propozițională. Fie că le spunem „propoziții”, „enunțuri”, „afirmații” sau „judecăți”, avem nevoie de „purători de adevăr” care să rețină adevărul (ca pe un fluture în insectar) și, neapărat, să îl poată transmite, evoca, afirma, eventual pune în discuție spre reconfigurare sau înlocuire, iar acești purători de adevăr sunt exprimări lingvistice. Hegelienii consideră conceptele purători de adevăr, de asemenea³³. Totuși, ce poartă exact cu sine conceptele inexprimabile?

Astfel, influențat de Aristotel și Kotarbiński, Tarski propune o „teorie semantică a adevărului”. Lăsând la o parte problema naturii ontologice a propozițiilor ca obiecte abstracte, dar menținând interesul ontologic, deoarece răspund la întrebarea „Ce este?”, Tarski se ocupă de propozițiile cu semnificație ca entități prin care este predicat adevărul. Mai mult, teoria pe care o propune prin accentul pus pe semnificație, semantică și noțiunea informală de „satisfacție/ satisfacere” pe care o introduce pentru a nuanța și reforma ideea de „corespondență” este metamatematică și metalogică, introducând criteriul necesității unui metalimbaj pentru a evalua adevărul într-un limbaj anumit. Echivalențele care atestă adevărul sunt propoziționale cu un statut asemănător teoremelor, de demonstrat pornind de la axiome. Demonstrabilitatea acestora reprezintă criteriul *satisfăcător*, care conduce la adevăr. Centralitatea întrebării „Ce este?” a fost reafirmată și în studiile logicianului Alexandru Surdu.

Domeniul epistemologie-limbaj-ontologie este problematic. În cercetările personale anterioare am atins întrucâtva tema cunoașterii comunicabile din

³¹ J. Woleński, E.Köhler (eds.), *Alfred Tarski and the Vienna Circle. Austro-Polish Connections in Logical Empiricism*, Dordrecht, Kluwer, 1999. J. Woleński, „A Semantic Theory of Truth”, *Internet Encyclopedia of Philosophy* (a peer-reviewed publication), <https://iep.utm.edu/s-truth/>, accesat decembrie 2021, ianuarie 2022.

³² O perspectivă asemănătoare întâlnim la Robert Pippin, *The Return of Metaphysics. Hegel vs. Kant*, <https://iai.tv/articles/the-return-of-metaphysics-hegel-vs-kant-auid-2032>, publicat la 21 ianuarie 2022, accesat la aceeași dată.

³³ *Ibidem*.

perspectiva unei atenții epistemologice particulare acordată pragmatismului. Aceste cercetări nu au abordat ca finalitate cunoașterea comunicabilă, dar o serie de aspecte importante au decurs din preocuparea pentru cunoașterea științifică în calitate de rezultat și în calitate de activitate, conform unei distincții analizate deja în prima parte a studiului³⁴. Teoria acțiunii comunicative a lui J. Habermas ca temei pentru o discuție mai elaborată despre cunoaștere și comunicare, a fost în investigațiile conduse până acum un temei cu rol de a deschide calea către un capitol original dedicat unei epistemologii a relației tripartite identificată între cunoaștere, comunicare și putere³⁵. În această relaționare, se remarcă o analiză pragmatică a argumentării în cadrul căreia practicile argumentative sunt dependente de tipul aserțiunii. J. Habermas elaborează o teorie discursivă întemeiată pe o analiză pragmatică a argumentării înțeleasă din perspectiva practicii sociale. Analiza evidențiază competențele agenților comunicativi și presupuzițiile normative care asigură dialogul. Starea empirică a argumentării depinde de idealuri (împărțășite sau nu, tacite sau explicite etc.) Comunicarea este o consecință a normativității și cunoașterii și se manifestă ca acțiune sau practică socială.

Ideea pragmatică a acțiunii comune este dezvoltată logic, dialectic și retoric, deoarece proprietățile logice ale argumentării, singure, nu sunt suficiente pentru a da seama de realitatea socială a discursului argumentativ. Desigur că la nivel logic interlocutorii sunt interesați de argumentare, de presupuziții, de seturi de dovezi care pot sprijini concluziile. Specialiștii consideră că Habermas poate fi încadrat ca și Stephen Toulmin în categoria logicienilor informali, pentru care mecanismul logic nu este deplin formalizat, iar termenul „logic” are un sens mai larg, care îngăduie și inter-relaționarea semnificațiilor și considerarea relevanței informațiilor contextuale și procedee diferite de cele acceptate de logica formală (cum ar fi inducția, analogia sau narațiunea) pentru a asigura o dialectică a argumentelor și contra-argumentelor, favorabilă demersului argumentativ, pentru o practică socială a discuției critice procedurale definită ca o „competiție ritualizată pentru a ajunge la argumentații mai bune”³⁶.

Cunoașterea situată reprezintă un alt concept înrudit cu cel de cunoaștere comunicabilă; un concept care analizează probleme legate de perspectivă în cunoaștere și cunoașterea comunicabilă. Astfel, *cunoașterea absolută și cunoașterea absolut reliabilă reprezintă repere ideale („aspiraționale”) indiscutabile în epistemologie. Rezultatele reliabile și legitime curente ale cunoașterii științifice sunt încadrabile însă într-o zonă amplă a enunțurilor semnificative, verificabile și reliabile,*

³⁴ Henrieta Anișoara Șerban, *O analiză a distincției dintre știință ca activitate și știință ca rezultat*, în *Studii de epistemologie și teorie a valorilor*, vol. III, coord. Al. Surdu, M.A. Drăghici, G. Nagâț, București, Editura Academiei, 2017, pp. 100–117.

³⁵ Henrieta Șerban, *Paradigmele diferenței în filosofia comunicării. Modernism și postmodernism*, București, Editura ISPRI, 2007.

³⁶ Vezi și James Bohman, William Rehg, „Jürgen Habermas”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/habermas/>>.

descrișă mai ales, dar nu exclusiv, de o anumite utilitate și funcționalitate, cu consecințe pozitive pentru calitatea vieții.

Dar sunt acestea „întreaga poveste”? Socialitatea comunităților științifice, cultura dezbaterii științifice orale și scrise, regulile implicite ale transmiterii cunoașterii epistemologice, zona ierarhiilor în domeniul revistelor științifice, zona corelării, negocierii și armonizării dintre interesele călăuzitoare de cunoaștere, cele care guvernează integrarea în comunitatea științifică, cele care dau acces la finanțare și continuarea finanțării, sau zona cunoștințelor despre traseul optim pentru promovabilitate și vizibilitate științifică, precum și despre limitele creativității în redarea rezultatelor științifice. Și totuși, această tentativă suplimentară față de cea întreprinsă de Harry Collins, originală, de identificare a zonelor în care acționează cunoașterea tacită este foarte posibil să nu acopere toate zonele în care funcționează o astfel de cunoaștere.

Dacă intervin în procesul cunoașterii anumite percepții extrasenzoriale, așa cum menționează Kuhn în conexiune cu intuițiile care intervin în cunoaștere, nu avem niciun motiv să nu înțelegem această idee sub două aspecte: 1. ca o consecință a unor observații și conexiuni de idei insuficient conștientizate și examinate de omul de știință la acel moment, dar care ar putea deveni din ce în ce mai exprimabile sau chiar din ce în ce mai bine exprimabile în timp în decursul activității epistemice, printr-o transpunere în enunțuri din ce în ce mai argumentate în contextul „științei mature” și 2. nu ca o aplecare spre obscurantism și paranormal, ci ca efect al unui conținut incomunicabil în cunoaștere care poate fi incomunicabil numai deocamdată.

Kuhn a oferit un cadru intuitiv pentru o intersecție între sociologia cunoașterii, sociologia științei, istoria științei și filosofia științei³⁷. Acest cadru multiplu produce o revoluție în filosofia științei. În acest cadru, Kuhn oferă imaginea mecanismului de producere și schimbare a ideilor științifice. Acest mecanism și această dinamică conduc la progres în știință. Numai că acest progres științific, după cum observa Paul Hoyningen-Huene, nu trebuie neapărat să fie de tip liniar și datorat omului de știință ca individ eroic, acționând de unul singur, în mod exemplar.

La Kuhn cunoașterea este consensuală și socială, cu un anumit specific asociat comunității științifice care o practică, pe când la Polanyi este „personală”. Încă din Prefața sa la *Personal Knowledge*, Polanyi evidențiază orientarea cunoașterii spre înțelegere și faptul că actele de comprehensiune nu sunt critice deoarece nu putem avea un cadru fix mai larg în care cadrul fix în care operăm să poată fi examinat critic.

Agentul cunoscător, explică Polanyi, participă în toate actele înțelegerii, personal dar nu subiectiv, fiindcă comprehensiunea nu este arbitrară, nici pasivă, ci un act responsabil aspirând la validitate universală. Comprehensiunea, spune Polanyi, stabilește un contact cu o realitate ascunsă, „un contact definit ca o condiție pentru a anticipa o gamă de implicații adevărate încă necunoscute (și probabil încă de

³⁷ Moleski spune același lucru cu referire doar la sociologia cunoașterii și sociologia științei.

neconceput)³⁸. Perspectiva sa desemnează cunoașterea ca „angajament intelectual” și ca o „fuziune între personal și obiectiv”, ceva „inerent riscant” (*inherently hazardous*). Demersul cunoașterii personale este riscant – intenționat să transmită cunoaștere obiectivă. Ca atare, enunțurile cunoașterii sunt personale și pot fi false, după cum pot fi și contribuții pasionale, ceea ce nu este un defect, arată Polanyi, ci „o componentă vitală a cunoașterii”³⁹.

În ediția a doua revăzută și adăugită din 1970⁴⁰ la *Structura...* Kuhn scrie că „existența unei paradigme nu trebuie nici măcar să implice faptul că recunoaște tema similară dezvoltată strălucit de Michael Polanyi, care a adus argumente că mult din succesul omului de știință depinde de «cunoașterea tacită», adică de cunoașterea care se dobândește prin practica științifică și care nu poate fi articulată explicit”. În postfața lucrării Kuhn se referă din nou apreciativ la Polanyi: „Pentru [un om care nu știe măcar problemele] generalizarea poate începe să funcționeze numai atunci când învață să recunoască... ceva anterior legii științifice, despre situațiile care se întâlnesc și despre cele care nu se întâlnesc în natură. Acest tip de învățare nu se dobândește exclusiv prin mijloace verbale. Mai degrabă aceasta apare când cineva primește cuvintele odată cu exemplele concrete despre cum funcționează și se utilizează acestea; natura și cuvintele se învață împreună. Pentru a împrumuta încă o dată expresia folositoare a lui Michael Polanyi, ceea ce se obține prin acest proces este «cunoașterea tacită» care se învață făcând știință mai degrabă decât prin însușirea regulilor pentru a face știință.” De aceea, mult înainte de Thomas Kuhn, înțelepciunea populară evidențiază același aspect prin expresia „meseria nu se învață, ci se fură”, iar pragmatistii discutau despre importanța unei raționalități practice și a orientării activității epistemice spre rezultat.

În continuare, în Postfață Thomas Kuhn abordează tema legăturii dintre cunoașterea tacită și intuiție. Intuiția este prezentă pe tot parcursul unui demers epistemologic, smulgând elemente din zona cunoașterii tacite pentru a împinge procesul către rezultatul științific, un complement pentru reguli și metodologie, dar nu neapărat ceva irațional. Kuhn însuși menționa în Postfața ediției din 1970 de la *Structura...* faptul că probabil natura cunoașterii tacite este tot propozițională și că ar mai putea fi ceva implicat în intuiții care nu au o asemenea natură propozițională. În spiritul teoriilor lui Kuhn și Polanyi, intuiția este mai degrabă un element declanșator, sau un tip ferment pentru raționalizările științifice, dar nu este o manifestare a iraționalității. Poate conduce la ordine rațională ceva lipsit de orice legătură cu raționalitatea? Dacă este de natură propozițională atunci intuiția (și cunoașterea tacită) sunt clar de natură rațională. În opinia noastră, intuiția ocupă poziția unor premise tăcute, neexplicite încă sau, la extrem, chiar neexplicabile,

³⁸ Michael Polanyi, *Personal knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy*, Londra, Routledge, 1962 (1958), p. v.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, University of Chicago Press, 1970.

dar care se înscriu în demersul epistemologic clasic, consacrat, ocupând locul unor premise și adesea funcționând chiar ca ipoteze, abordabile metodologic, eventual și empiric și conducând la anumite rezultate.

Dar „cazul” Kuhn-Polanyi este cât se poate de reprezentativ pentru discuția despre cunoașterea comunicabilă. Lecția acestui „caz” este tocmai importanța percepției colegilor, a comunității științifice de apartenență și a celor diferite pentru succesul teoriilor științifice. Importanța caracterului intuitiv al unui vocabular, al unui set terminologic, al unor anumite metafore științifice pentru acceptarea și diseminarea ideilor teoriilor științifice.

Dacă paradigma nu implică un set *complet* de reguli, este rezonabil să considerăm că aceasta implică regulile suficiente aceluia demers paradigmatic și astfel, să acceptăm că activitatea este guvernată de raționalitate, pentru că regulile în activitatea științifică sunt raționale așa cum ne arată și istoria științei, există o raționalitate practică și metodologică a regulilor. Reținem în istoria științei o diversitate de paradigme mult după ce valabilitatea lor s-a epuizat, fiindcă au semnificații și denotă raționalitate specifică, precum și un tip de raționamente, de argumentări specifice încă inteligibile și astăzi. Iar această inteligibilitate se datorează conținutului lor de raționalitate, precum și facultății umane intelective, fără a ignora un anumit caracter nu întotdeauna explicit specific regulilor și metodologiilor științifice, etapizării muncii științifice, prezentării rezultatelor științifice. Acestea, parte vitală a cunoașterii tacite, se păstrează dincolo de succesiunea de paradigme și influențează fiecare dintre paradigme într-o continuitate subtilă pe care nici Kuhn, nici Polanyi nu o remarcă și pe care o putem probabil ancora în cea de-a treia lume a cunoașterii, popperiană, lumea memoriei științifice.

Sistematicitatea științei și dependența de reguli rămân valabile pe parcursul întregii istorii a cunoașterii științifice, dincolo de paradigmele propriu-zise și chiar dacă regulile sunt exact aceleași de la o paradigmă la alta. *Ca element specific pentru tema cunoașterii comunicabile este rezonabil și interesant de conceput o relativă continuitate meta- și para-paradigmatică a regulilor și a metodologiilor, a anumitor principii chiar*, care există și reprezintă ceea ce face posibilă dezbateră specializată din jurul revoluției paradigmatică, până la urmă făcând posibilă și acceptarea noii paradigme științifice. Deși conținutul paradigmatic este incomensurabil conținutul de adevăr al paradigmei curente reprezintă progres științific față de conținutul de adevăr al paradigmei abandonate. Din această perspectivă incomensurabilitatea nu împiedică conceperea ideii de progres, ci constituie o noțiune mai realistă despre progresul și adevărul științific. Adevărul științific curent aparține paradigmei dominante. Iar dominanța acesteia se datorează succesului comunicațional al adevărului paradigmatic curent, care nu ar putea genera adeziuni, încredințări și legitimitate în absența raționalității enunțurilor propuse și nici în absența unor metafore științifice revelatorii, deci intuitive,

contribuind la ușurința diseminării acestor enunțuri în comunitățile științifice, precum și caracterul lor atrăgător pentru procesele de *peer-review*.

Din perspectiva proceselor de *peer-review* a rezultatelor științifice ne putem întreba și de ce este ceva irațional „adevărul prin consens”, singurul tip de adevăr la care se poate ajunge din perspectiva lui Kuhn asupra cunoașterii?⁴¹ Cum poate fi Kuhn un relativist radical dacă în cadrul paradigmei se vehiculează și se pun în discuție argumente deschise criticilor sau acceptabilității comunităților de știință, așadar relevante și inteligibile. Judecata omului de știință nu este suspendată.

Cunoașterea comunicabilă explorează o dimensiune epistemologică aparte, încadrabilă în filosofia pragmatistă și neopragmatistă, care pune un accent deosebit pe limbaj. Disocierea demersului de cunoaștere de pragmatism ar reprezenta un act epistemologic nerealist și contraproductiv. Deși această finalitate, sau acest principiu menționat, nu apare ca atare, în opinia noastră, pragmatismul este interesat de cunoașterea comunicabilă, și reprezintă cel mai bun cadru pentru a o studia; idee surprinsă întrucâtva de Wittgenstein atunci când stabilește că „despre ceea ce nu se poate cunoaște trebuie să se tacă”.

Concluzionând, cunoașterea comunicabilă presupune o transpunere a lumii în cuvinte, care întrunește o optimă fiabilitate și, de aici, puterea de a acționa prin cuvinte, cuvintele și semnificațiile asociate având în afară de valoarea simbolică, lingvistică și o valoare de utilizare, o utilitate corelată cu sau chiar întemeiată pe o valoare cognitivă.

Cuvântul, ca unitate de semnificație, este și o unitate de cunoaștere. Pragmatismul este un curent filosofic cu importanță epistemologică, evidențiind conexiunea centrală dintre cunoaștere, semne și semnificații. Similar parabolei biblice despre cunoașterea binelui și răului, viziunea pragmatică evaluează cunoașterea prin intermediul consecințelor („fructelor”) conceptualizărilor, teoriilor și modelelor cunoașterii. Reprezentanții principali ai pragmatismului, James, Dewey, Peirce, Rorty, Davidson pentru a-i numi aici numai pe câțiva dintre cei mai importanți, văd în teorii și modele, „căi” de îndepărtare a obstacolelor și de soluționare a problemelor care apar în confruntarea cu realitatea. Aceste „căi” („modalități” sau „instrumente”) pot fi oricând îmbunătățite, la limită prin înlocuirea cu altele (alte modele, alte teorii) mai bune – fallibilism – sau, pot fi validate ca teorii asupra cărora, o serie de încercări de falsificabilitate au eșuat.

⁴¹ Imre Lakatos consideră că atât Kuhn, cât și Polanyi susțin „adevărul prin consens”. Nu este adevărat. Omul de știință kuhnian este ca și cel contemporan parte a unei comunități științifice, ancorat în acel tip de schimburi paradigmatic de idei și dependent chiar de procesele de *peer-review*. Acest lucru nu înseamnă că nu este rațional, intelectual și original, ci că este parte în procese de cunoaștere contemporane, profesionale, relevante pentru comunitățile științifice și sprijinite logistic și financiar prin cadre instituționalizate ale științei. Omul de știință al lui Polanyi este mai degrabă încadrat într-o înțelegere „whiggish science” (Paul Hoyningen-Huene) eroul exemplar care „gândește singur”, angajat într-o pasională aventură a comprehensiunii, personale și ambițioasă, care tinde la înțelegerea a ceea ce este ascuns și obiectiv.

Totodată, în epistemologie, enunțurile-rezultat sunt enunțuri inteligibile și comunicabile. De aceea, din această perspectivă a cunoașterii comunicabile este extrem de relevant pragmatismul, începând cu „maxima pragmatică”, care se referă la orientarea teoretică spre clarificări conceptuale, cu convingerea că nu există lucruri (sau adevăruri) ce nu pot fi cunoscute, spre deosebire de poziția kantiană sau de cea a „lumii adevărate” (ascunsă, nietzscheană).

Cunoașterea comunicabilă considerată astfel, ca parte din cunoașterea pragmatică, este formată din idei subiective și private, care conduc la teorii menite a da seama despre lumea reală, o lume obiectivă; astfel, avem în cunoașterea pragmatică un sprijin conceptual major pentru conceptul de cunoaștere comunicabilă, la care sperăm să revenim în studiile viitoare.

